

- М. Любавский. – М.: Синодиальная типография, 1910. 414 с. –
Режим доступа: <http://www.runivers.ru/lib/book8197/462651/>
9. Русина О.В. Україна під татарами і Литвою / О. Русина. – К.:
Альтернативи, 1998. – Т. 6. – 320 с.
10. Широкоград А.Б. Русь и Литва / О. Широкоград. – М.: Вече,
2008. – 400 с.
11. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної
України / Н. Яковенко. – К.: Критика, 2005. – 584 с.

Лазуренко В. М.
доктор історичних наук, професор
Черкаський державний технологічний університет
м. Черкаси, Україна

ЗАМОЖНІ СЕЛЯНСЬКІ ГОСПОДАРСТВА ФЕРМЕРСЬКОГО ТИПУ ДОБИ НЕПУ ЗА ВИЗНАЧЕННЯМ ВІДОМОГО ІСТОРИКА В. П. ДАНИЛОВА

Багатоплановість і суперечливість соціально-економічного розвитку українського села в 1921–1929 рр. вже тривалий час привертає до себе увагу як вітчизняних, так і закордонних дослідників. Проте і на сьогодні ця проблема далеко не вичерпана. Актуальність всебічного дослідження усіх аспектів, пов'язаних із реалізацією заasad непу в аграрному секторі економіки, визначається, насамперед, тим, що в українському селі розгорталися масштабні процеси, які не лише лягли в основу багатьох наступних історичних подій, але й потенційно могли дати їм зовсім інший напрямок. Виходячи з цього, вкрай важливого значення набуло сьогодні їх поглиблене, об'єктивне вивчення та неупереджений аналіз тих явищ і процесів в житті українського села, які яскраво заявивши про себе, залишилися, однак, нереалізованими.

У цьому контексті особливої уваги заслуговує комплекс питань пов'язаних із діяльністю українського фермерства доби непу. Впродовж тривалого часу ця суспільно важлива проблема, в силу суто політичних причин, навіть термінологічно залишалася поза увагою дослідників і громадськості, а реальна постать підприємливого українського селянина-фермера 1920-х рр. подекуди ще й досі перебуває в тіні витвореного сталінським агітпропом лиховісного «куркульства». Хоча вже тоді, для означення економічно міцних заможних селянських господарств товарного типу, терміни «фермер» і «фермерство» усталено вживалися не лише науковцями, але й представниками державного апарату, причому не лише «правих», але й «ультралівих» поглядів.

Аналіз проблеми заможності доби непу та формування господарств фермерського типу в історіографії постсталінських часів, без перебільшення, був би неповним без висвітлення позиції відомого історика радянської та пострадянської доби, визнаного фахівця у сфері соціально-економічних відносин на селі в доколгоспний період, доктора історичних наук, професора Віктора Петровича Данілова (1925–2004) [1].

Праці вченого можна віднести до найважливіших досягнень радянської історіографії з питань селянського господарства непівського періоду. Щоправда, автор не ставив за мету показати специфіку розвитку індивідуального селянського господарства саме в Україні і тому використовував дані переважно по РРФСР, залучаючи, однак, при потребі, і доволі широко, матеріали, які стосувалися, власне, українського селянства.

В. Данілов наголошував на тому, що в тогочасному селянському середовищі реально існувала впливова «група заможних господарств, яка концентрувала у власних руках засоби виробництва у кількості, яка перевищувала можливості їх власних трудових ресурсів» [2, с. 19]. Однак, досягалася ця заможність, за В. Даніловим власним ефективним і раціональним господарським розвитком. Проте, в роки радянського тоталітаризму при характеристиці економічно міцних селянських груп, які на

офіційному рівні вважалися ворогами радянської системи, науковець не міг вжити лише один термін – «заможне» селянство, тому, виходячи з існуючої «заборонної» ситуації, він уживав і термінологічне визначення «заможного-куркульські групи» подаючи їм, однак, власні характерні ознаки.

Однак, при цьому В. Данілов відносить до заможної, прогресуючої групи як так зване «куркульство», так і значну частину середняцтва, яке власним господарським розвитком економічно тяжіло до віднесення його до «куркульства». Він зазначає: «Якщо взяти заможну групу селянства в цілому, тобто включаючи і тих середняків, котрі були економічно максимально близькими до куркулів, то виявиться, що у 15,8% господарств було сконцентровано 39,3% землеробських знарядь і 73,3% складних машин» [2, с. 21] (зазначимо, що це сумарні дані по всій території СРСР, в т. ч. і України). Виключно так зване «куркульство» концентрувало 11,7% знарядь праці і 30,8% машин, а питома вага цих господарств була рівна лише 3,2% [2, с. 21].

Господарства, які були на той час економічно сталим та відповідно прибутковим, В. Данілов ритуально відзначав: «заможного-куркульська верхівка», «заможного-куркульські елементи». Разом з тим він активно використовує і такі суто економічні поняття, як «крупні господарства», «найбільш заможна частина селянських господарств».

Слід спеціально підкреслити, що економічне значення функціонування заможної групи селянських господарств, які вже міцно стали на шлях фермерства, було дуже важливим для життя села в цілому. Їх господарський вплив активно трансформував традиційне дрібне ручне виробництво незаможного селянського двору. Ця група господарств, концентруючи за даними на 1927 р. в цілому по СРСР 51,5% земель орендного фонду [2, с. 25], постійно розширювала площі власних посівів за допомогою оренди; використовувала у власних господарствах строкових робітників; кредитувала значну кількість незаможних господарств, сприяла своїми коштами активну розбудову кооперативних товариств, які в свою чергу всебічно сприяли економічному піднесенню незаможницьких господарств, які завдяки їм

підтримці отримували доступ до складних сільськогосподарських машин, поліпшували породу худоби, використовували високоякісний посівний матеріал, прилучаючись до економічно вигідної для них переробки і збуту сільськогосподарської продукції.

Не ставлячи за мету показати особливості розвитку індивідуально-го селянського господарства саме в Україні, визнаний фахівець з аграрної історії В. Данилова у своїх дослідженнях доволі широко використовував матеріали, які стосувалися власне українського селянства.

Список літератури:

1. Данилов В. П. Каковы современные оценки коллективизации сельского хозяйства в нашей стране / Данилов В. П. // Историки отвечают на вопросы : Сборник / Сост. А. Н. Свалов. – М.: Московский рабочий, 1988. – С. 106-124.
2. Данилов В. П. Коллективизация : как это было / Данилов В. П. // Страницы истории советского общества. Факты, проблемы, люди. – М.: Политиздат, 1989. – С. 228-253.
3. Данилов В. П. Коллективизация сельского хозяйства в СССР / Данилов В. П. // История СССР. – № 5. – С. 7-30.
4. Данилов В. П. Об исторических судьбах крестьянской общины в России / Данилов В. П. // Ежегодник по аграрной истории. – Вологда, 1976. – Вып. 6. – С. 102-136.
5. Данилов В. П. Община у народов СССР в послеоктябрьский период : к вопросу о типологии общины на территории советских республик / Данилов В. П. // Народы Азии и Африки. – 1973. – № 3. – С. 42- 64.
6. Данилов В. О некоторых недостатках в работах по истории массового колхозного движения в СССР / Данилов В. // Вопросы истории. – 1954. – № 1. – С. 15-23.
7. Данилов В. О простейших формах производственного кооперирования крестьянства (машинные товарищества в 1925 – 1929 гг.) / Данилов В. // Доклады и собрания Института истории АН СССР. – 1954. – Вып. 3. – С. 12-52.

8. Данилов В. П. Сельское население Союза ССР накануне коллективизации / Данилов В. П. // Исторические записки. – 1963. – Т. 74. – С. 64-108
9. Данилов В. П. Советская доколхозная деревня: население, землепользование, хозяйство / Данилов В. П. / АН СССР. Ин-т истории СССР. – М.: Наука, 1977. – 318 с.
10. Данилов В. П. Советская доколхозная деревня: социальная структура, социальные отношения / Данилов В. П. – М.: Наука, 1979. – 359 с.
11. Данилов В. П. Социальная структура и социально-экономические отношения в советской доколхозной деревне / Данилов В. П. // Материалы XV сессии межреспубликанского симпозиума по аграрной истории. – Вологда, 1977. – Вып. 3. – С. 149-166
12. Данилов В. П. Нэп и его судьба / Данилов В. П., Дмитренко В. П., Лельчук В. С. // Историки спорят. – М.: Политиздат, 1988. – С. 122-190.
13. Данилов В. П. О характере социально-экономических отношений советского крестьянства до коллективизации сельского хозяйства / Данилов В. П. – М.: Институт истории АН СССР, 1961. – 60 с.